

A.N. SAMOYLOVIÇ VETÜRK DİLLERİNİN SINIFLANDIRILMASI*

D.M. NASİLOV

Türk dilleriyle ayrıntılı olarak tanıştıkça bu dilleri bir araya getirmeyi sağlayan yakın akrabalıkları ortaya çıkmaktadır. Moğolca'dan farklı olan Türk Dillerinin ayrı bir grubu oluşturduğu tespit edilir edilmez (ilk kez bu sonucu F.İ. Stralenberg'in ünlü çalışması ortaya koymuştur¹) dilbilimciler de kendi aralarında çeşitli Türk dillerini ve lehçelerini bir çatı altında toplama ve sınıflandırmayı amaç edinmişlerdir. Türk dillerinin akrabalığı, bu dillerin oluşum birliğini ve dışlamanın mantığını gösterecek soy sınıflandırmasının esasında olabileceğine şüphe yoktur². Fakat, bu büyük benzerlik yakın akraba Türk dillerinin gruplandırılmasını zorlaştırmıştır. Bunun dışında bu dilleri konuşa gelmiş Türk halklarını ve kabilelerini sınıflandırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. İlk sıralardaki ve yegane ölçüt dil farklılığıdır. "İlk defa daha hiç tanımadığı bir ülkeye giderek, insanların fizikî özelliklerine göre ayırmaya ve onları özel bir adla adlandırmaya çalışan seyyah veya doğabilimcilerine rastlanılmamıştır, aksine seyyah veya doğabilimciler her zaman bu kabilelerin dillerini esas alarak onları tanıtmaya çalışmış, ve bu grupları özel bir grup olarak nitelendirmiş, üstelik onlara kendileri tarafından ya da komşuları tarafından verilen aynı adı vermişlerdir."³

Daha sonradan halkın tarihî etnik sınıflandırılmasıyla, onların konuştuğu dillerin dilbilimsel sınıflandırılması arasındaki fark ve bu iki sınıflandırmanın aynı temellere ve niteliklere dayanmamasına rağmen, birbirini tamamlayan özellikleri hakkındaki durum bilimde kesinleştirilmiştir. Aristov şöyle demiştir: "*Dilbilimcilerin, milliyetlerin etnik kökenlerini, öğrendiği dilleri göz önüne alsalar bile yine de lehçelerin dilbilimsel sınıflandırılması başka bir şeye değil, sadece dilbilimsel özelliklere ve bilgilere dayanmalıdır.*"⁴

Bu arada, Türkoloji alanındaki ilk sınıflandırmalar etnogenetik ve tarihî bilgileri hesaba katarak yapılan dil sınıflandırmasına göre, daha çok dil özelliklerine dayanan bir sınıflandırmadır. Stralenberg'in "*Severnaya i Vostochnaya Çast Yevropi i Azii*" adlı kitabında sunulan şemalar, yerli ve yabancı etnografların, tarihçilerin ve filologların daha sonraki sınıflandırmaları da bu şekilde idi. XIX. yüzyılların ortalarına doğru Türk dillerinin daha çok ün kazanan sınıflandırılmasındaki görüşler (İ. F. Adelungov, Yu. Klaproto, İ. Hammera, A. Balbi, A. Dalmlad, İ. N. Berezin'in Türk lehçeleri hakkında çalışmasında yer almaktadır)⁵.

¹ Bakın: M.G. Novlyanskaya. "Filip İogann Stralenberg. ego Raboti po İsledovaniyu Sibiri". M.-L., 1966; A.N. Kononov. "İstoriya İzüçeniya Tyurkskih Yazıkov v Rossii. Dooktyabrskiy Perıod". L., 1972, s. 48-52.

² Bakın: A.İ. Smiritskiy "Stravnitelno-İstoriçeskiy Metod i Opredeleniye Yazıkovogo Rodstva". M., 1955; G.A. Klimov. "Voprosı Metodiki Sravnitelno-Genetiçeskih İssledovaniy". L., 1971.

³ L.İ. Şrenk. "Ob İnorodtsah Amurskogo Kraya", C. I. SP., 1883, s. 207.

⁴ N.A. Aristov. Türk kabilelerinin ve milliyetinin etnik grupları ve onların sayısı hakkındaki bilgiler – *Jivaya starina*, 1896, III-IV. yayın, s. 453.

⁵ E. Berezine. Recherches sur les Dialectes Musulmans, I Systeme Des Dialectes Turcs. – "Uçoniye Zapiski Kazanskogo Universiteta"; 1849, C. II., s. 1-83.

İlk kez yerli Türkolojide dilleri ve lehçeleri bölüştürürken belirli bir fonetik ve morfolojik olguların yazımın göz önüne alınması bu çalışmanın üstünlüğü olarak sayılmaktadır. İ.N. Berezin kendi sınıflandırmasını kesinlikten çok uzak görmekte⁶ ve koyduğu ölçütlerin tartışma götürmez olduğu iddiasında değildir. Berezin, Türk lehçelerinin üç önemli dalını vurgulamaktadır; Türkistan'da doğu veya Çağatayca; güneyde: Kıpçak veya Tatarca; batıda ise Türkçe. Bu gruplandırma genel olarak daha sonraki sınıflandırmalarda karşılaşıcağımız tipik bir gruplandırmadır. Fakat İ.N. Berezin'in Türkmen lehçesini Batı dalına, yani Türkçe'ye değil⁷, Çağatay dalına dahil etmesi alışılmış değildir. Diğer yandan bu sınıflandırmaya geçen yüzyılın yazılı Kazan-Tatar edebî dilini (Türklerin) özellikle bu Çağatay dalına dahil etmesi anlaşılmaktadır. O. Byetingk ve N.İ. İlminski bu sınıflandırmanın tutarsızlığını ve sınıflandırmada çıkan problemleri dikkate alarak her lehçenin ve dilin sınıflandırmaya gerekli olan şartlarının derin bir şekilde araştırılmasının gerekliliğini vurgulamışlardır⁸.

V.V. Radloff Türk Dillerinin fonetiğinin karşılaştırmalı araştırmasını yaptıktan sonra kendi sınıflandırmalarını sunduğunda önceki dönemin bilim adamlarına göre bu diller ve lehçeler⁹ hakkındaki bilgiye sahipti. Fakat V.V. Radloff'un şemasındaki lehçelerin üçte biri daha araştırılmamış ya da vasıflandırılmamış lehçelere aittir. Geniş diyalektoloji malzemelerinin temelinde Türk dillerinin karşılaştırmalı fonetik açıklamalarını içeren V.V. Radloff'un *Fonetika* adlı eseri kendi döneminin Türkoloji alanındaki ilk geniş eseridir. Bunun yanı sıra bu eser arkaik ve fonetik yeniden yapılanma unsurlarını içermiştir. Bu da Türk dillerinin genetik sınıflandırılmasının gelişimini sağlamıştır.

V.V. Radloff, sınıflandırmasında araştırma sırasında çıkan fonetik özelliklere dayanmıştır. Ünlülerin uyumunun gelişme düzeyi ve ünsüzlerin sözcük içerisindeki üç durumu onun ana ölçütleridir. Fonetik belirtiler dil grubunun veya lehçelerin somut olarak uygulanmasından çıkmaktadır. Ses uyumunun uygulamasının ilkeleri V.V. Radloff'a göre Türk dillerinin tarihî gelişmesinin temel göstergesidir (diğer Altay dillerinde olduğu gibi). V.V. Radloff'a göre uyumun çeşitli düzeyi bu dillerdeki bitişim sürecinin gelişmesini yansıtır. Anlaşılan V.V. Radloff'un bu görüşleri İ.A. Boduen de Kurtene'nin belli bir istikrarlı yapısal özelliklerine göre yapılan sınıflandırması hakkındaki düşünceleriyle çakışmaktadır. "Boduen'e göre söz konusu olan genetik sınıflandırma değil, ayrı bir dil grubunun nitelendirilmesidir."¹⁰

V.V. Radloff'un sınıflandırması farklı bir tip sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma tipi Moğolların dönemine kadarki eski Türk lehçelerinin sınıflandırmasında gösterilmiştir. Orhon, Yenisey ve eski Uygur anıtlarında uygulanmıştır. Bu sınıflandırmada ölçüt olarak fonetik ve bazı morfolojik özellikler, yazı dilinde kullanılacak tip ve ayrı bir tarihî coğrafik bilgi kullanılmıştır.¹¹

⁶ A.N. Kononov. "İstoriya İzuçeniya", s. 243-244.

⁷ Türkmençe Uygur dalında Çağatayca'yla birleşmiştir. A. Remuz'in eserinde; bakın: A.Remusat. "Recherches Sur les Langues Tartars". Paris, 1820, s. 254, 328.

⁸ Bakın: O. Byetingk. O yazıke Yakutov. – "UZAN" c. I. y. -4, SP, 1853, s. 425; N. İ. İlminskiy. "Vstupitelnoye Çteniyev Kurs Turetsko- Tatarskogo Yazıkı" "UZKU", 1861, C. III., s. 20-21.

⁹ V.V. Radloff. "Phonetik der Nordlichen Türksprachen. Leipzig", 1882-1883, s. 280-291.

¹⁰ F.M. Berezin. "Oçerki po İstorii Vazıkovedeniya v Rossii. Konets XIX- Naçalo XX v." Moskova, 1968, s. 244; karşı.: Vyaç. V. İvanov. "İ. A. Boduen de Kurtene ve İslav dillerinin Tipolojisi" – İ. A. Boduene de Kurtene. M., 1960, s. 37-43.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için; A.N. Kononov. *İstoriya İzuçeniya*. s. 244-245; A.M. Şerbak. "V.V. Radloff i İzuçeniya Pamyatnikov Runičeskoj Pismennosti" – *Tyurkologičeskiy Sbornik* 1971. M., 1972, s. 61-62; D. M. Nasilov. "V. V. Radloff i İzuçeniye Drevneuygurskih Pamyatnikov" – age., s. 93-98.

Korş'un *Klassifikatsiya Turetskih Plemen po Yazıkam* adlı meşhur yazısı fiilen Türk dillerinin tam böyle bir gruplandırma ölçütlerini aramaya adanmıştır. Bunların benzerliklerini ve farklılıklarını tayin etmek için aynı özelliği alarak sırayla bütün Türk dillerinde ve lehçelerinde çekimini yapmak gerekir. Bu özelliklerin tamamen farklı olmaları gerekmektedir. Onlardan birisini fonetikten, diğerini de morfolojiden almak gerekmektedir¹². Fonetik özellik olarak, modern dillerdeki “g” sesi genel Türk diline, yani kabilelere ayrılan kadarki Türklerin atalarının konuştuğu kuramsal şekilde çıkarılan dile sokulmuş durumunu izlemeye, morfolojik özellik olarak –r ile biten ya da –a + turur ile biten şimdiki zaman şeklinin oluşumundaki farklılıkları izlemeye teşvik edilmiştir. F. E. Korş bu özelliklerin bütün diller için esas olması gerektiğini vurgular. Bu özellikleri birbirlerine uygulamada dillerin yakın ilişkisi hakkında söz edilebilir, onları ayırma düzeyine göre gerektiği gibi dillerin uzaklığı ve onların karma karışıklığı hakkında söylenebilir.

Bu iki özellik hakkında söz edecek olursak, onlara başvurmamız Türkoloji’de yeni bir şey değildir. –r ve –a gibi şimdiki zaman özelliklerini İ. N. Berezin dilleri nitelerken kendi sınıflandırmasında (kuzey dalında –a- şeklini, doğu ve batıda –r- şeklini)¹³ göz önüne almıştır. K. Foy¹⁴ genel Türkçe’deki “g” sesinin yansıtılmasının bazı Türk dillerine göre Azerice’de ve başka Güney Türk dillerinde farklı olduğunu göz önüne almıştır. Fakat bu yazarlar yukarıdaki özelliklere F.E. Korş’un ilk defa yaptığı gibi sınıflandırıcı önem vermezler.

Korş dilleri V.V. Radloff’un sınıflandırmasından daha değişik ilklere dayandırarak sınıflandırmıştır. Dilleri ayırma sadece iki özelliğin temelinde, üstelik dillerin her birindeki uygulama derecesine göre yapıldı. Buna dayanarak bazen Türk dil topluluğunun dağılmasının görece kronolojisi (ilk ayırma g>y+–a//g istikrarlı+(–r)’e gelen şekil) ve dillerin karıştırılmasının (Mesela, Türkistan’da olduğu gibi) özellikleri belirlendi.

V.V. Radloff’un ve F.E. Korş’un sınıflandırmaları Türkoloji’de büyük önem taşır. Çünkü bu gruplandırma dilbilimsel temellere dayanarak yapılmıştır.

E. Korş etnik tarihî bakış açısından iyice incelenmesini gerekir diye düşünmesine rağmen, bu fikir F.E. Korş’un sınıflandırmasına aittir. Böylece akademi üyesi A.N. Samoyloviç’in Türkolojideki faaliyetlerine başlama sırasında Türk dillerinin ilmi sınıflandırılmasında önemli ilerlemeler gözlemlendi.

Şunu belirtmeliyiz ki, A.N. Samoyloviç Türk dillerinin sınıflandırılması ve yazılı anıtların dönemlere bölünmesiyle uzun yıllar ilgilendi. Bunu arşiv materyalleri ve Samoyloviç’in üniversite konuşmalarından başlayarak Türk dilinin ve edebiyatının tarihiyle ilgili son çalışmalarına kadar olan basılı çalışmaları tasdik eder.

A.N. Samoyloviç’e göre coğrafi adlar akraba dillerine zorluk getirir. Bunun için Samoyloviç ana yönlerde akraba dillerinin belirtilmesinin amaca uygun olmadığını düşünmektedir. Dil ailelerinin gelişmesinde tarih öncesi devri göz önüne almayan eski, orta, yeni çağın dillerinin kronolojik tanımları başarısız bir şekilde Samoyloviç’e kadar gelmiştir. Bu halkların büyük oranının göç etmelerine ve kabile olmalarına önem vererek A.N. Samoyloviç tarihî dilsel tabakaları ve devrimleri bu halkın adına göre

¹² F. E. Korş. “Türk kabilelerini dillerine göre sınıflandırma”– *Etnografiçeskoe Obozreniye* kitap 84-85, No: 1-2. M., 1910, s. 120.

¹³ E. Berezine. “Ukazatelniye Raboti”, s. 27, 45, 63.

¹⁴ K. Foy. “Azerbajgansische Studien mit Einer Charakteristik de Südtürkischen”– MSOS, VI Berlin, 1903, s. 148-149.

adlandırmayı, (örneğin, Hunlar dönemi öncesi, Moğollar öncesi, Moğollar sonrası (çağlar)) kabul edilebileceğini düşünmektedir. Samoyloviç bunu dil tarihlerin dönemleştirilmesinde sınıf olarak sayarak, V.V. Radloff gibi Türk dillerinin tarihinde Moğolların fethine daha çok önem vermiştir. Eski Türk lehçelerinin içerisinde A. N. Samoyloviç eski Bulgar unsurlarına göre ve Çuvaşça'ya¹⁵ göre belirleyebileceğimiz Hun lehçesini vurgulamıştır. Bu sınıflandırmanın gelişmesini dillerin tarihinin aşağıdaki, dönemleri belirtilen taslaklardan bulabiliriz. Çoğunlukla yazılı: a) Moğollar öncesi dönemdeki Türk lehçeleri (ilk kez Radloff onların üç boyutlu sınıflandırmalarını vermişti); b) Moğollar öncesi Türkçe yazılı diller; c) Moğollar sonrası çağın XV. yy kadar olan yazılı diller (Uygur-Oğuz lehçeleriyle ilişkilidir); d) XV. yy sonrasındaki yazılı diller (bunlar Çağatay, Azeri eserlerinde küçük Asya edebiyatında¹⁶ verilmiştir).

Moğollar öncesi dönemin çerçevesinde A.N. Samoyloviç lehçelerin iki büyük grubunun veya kesin olarak söylersek, Doğu Oğuz ve Batı Oğuz, Doğu Uygur ve Batı Uygur olmak üzere alt gruplara ayrılan iki dilin, Oğuzca ve Uygurca'nın farkına varmaktadır. Türk dünyasının Batı kenar bölgesinde kabileler karışmalar sonucunda, sonradan Orta Asya edebî dillerinin oluşmasında büyük önem taşıyan karma Oğuz-Uygur dili ortaya çıkmıştır. Anlaşılan bu dil özelliklerinin erki karışıklığıyla en erkenci ve büyük eser olan Kutadgu Bilig'den başlayarak abidelerin bir sonraki dönemin ayrı yazılı anıtların dili nitelendirilmesinin zorluğu açıklanıyor. "Çeşitli ölçüde önce Batı Oğuz lehçesinin sonra diğer dillerin dil unsurlarını benimseterek Müslüman döneminde daha karma karışık oldu"¹⁷.

Moğollar öncesi çağın yazılı dilinin tarihi, eski Türk döneminden başlamaktadır. Bununla ilgili eserler Orhun Yenisey alfabesiyle yazılmıştır. Sonuncusunun Uygur alfabesiyle ve yazının başka türleriyle değiştirilmesi sonucunda XI-XIII yüzyıla kadar sürmüş olan Uygurlar devresi geldi. Bu dönemin dili abidelere göre bağımlıydı, genel olarak bir önceki dönemin diliyle aynıydı, veya önemli özellikleri meydana çıkmaktaydı. Ancak o zaman bu dönemin diline Uygur edebî dili diyebiliriz¹⁸. İslâm'ın kesin zaferinden hemen sonra III. devre başlamaktadır. Bu devre "*diyalektolojik darbe olarak nitelendirilen Moğollar devrine gelmektedir. Sonra ayrı Orta Asya edebiyatları ve dilleri hızla gelişirken Moğollar sonrası devri gelir*".

Edebî abidelerinin dil araçlarını tanımlayarak ve onların dil özelliklerini¹⁹ nitelendirerek A.N. Samoyloviç kendisinin geç kalan çalışmalarında da tam bu III devrenin araştırmasına geniş yer vermiştir. Fakat A.N. Samoyloviç tarafından söylenen düşünceler ve onun İslâmî Türk edebiyat dilinin oluşumuna genel bir bakış çalışması Türkologların ve dil tarihçilerinin göz önüne alacağı dil süreçlerini o zamandaki zorluğunu anlayarak dillerinin gelişmesinin eski çağlarının incelenmesiyle ne kadar ilgilendiğini göstermektedir.

Bilindiği gibi A. N. Samoyloviç Doğu Türkistan'dan ve Orta Asya'da en eski Türk edebî anıtları için yüzyıllardır süre gelen birleşik edebî geleneğin olduğu görüşündedir.

¹⁵ A.N. Samoyloviç. "İzuçeniya Turetskih Plemen i Nareçiy". Konuşma sırasında yazdıran II. sınıf öğrencisi A. Bıkov (1917). RO GPB.

¹⁶ A.N. Samoyloviç. Turetskiye Etyudi. Orta Asya edebiyatlarının ve dillerinin tarihinin araştırması (1917-1918 y)- RO GPB

¹⁷ Obşiy Vzglyad na Vozniknoveniye i Razvitiye Musulmansko- Turetskih Literaturnih Yazıkov s Razgovornimi Nareçiyami (1918)- RO GPB Bu metnin tamamı bu dergide yayımlanıyor.

¹⁸ A.N. Samoyloviç "Turetskiye etyudi", I. 854.

¹⁹ bak:F.D. Aşnin. A.N. Samoyloviç (1980- 1938)- "Narodı Azii I Afriki", 1963, no: 2, s. 248-251; A. N Kononov. A.N. Samoyloviç – Grammatist (bu sayıda yayımlanıyor)

Dolayısıyla onun eski dillerin gelişmesinin erken çağında başvurması pek doğal olarak zemin hazırlıyordu. Bu zemin İslâm dönemindeki Orta Asya Türk edebî dilini ve onun kültürel etnik ve diğer şartlara göre gelişme dönemini yansıtır. Bu zemin Orta Asya Türk edebî dilinin ön Asya Türkçesiyle²⁰ olan ilişkisini de saptar.

A. N. Samoyloviç'in basılı eserleri "El yazmalarının²¹ geniş arşivi", yazışmaları²² bilim adamının giderek Türk dillerinin genel sınıflandırmasına yaklaştığını gösteriyordu. XX. yüzyılın başlarında Türk dillerinin karşılaştırmalı tarihinin öğrenilmesindeki başarılarla dayanarak sınıflandırmanın ölçütlerini üretiyordu. Samoyloviç'in bu görüşlerinin oldukça eksiksiz ifadelerini V.V. Radloff'un ve F.E. Korş'un²³ sınıflandırmalarına yaptığı eklemelerinden ve Türkolojiye dair 1926 yılında yapılan ilk kongreyle²⁴ ilgili yayımlanmış olan makalede bulmak mümkündür.

A.N. Samoyloviç dilleri fonetik özelliklerine göre sınıflandırıyordu. Üstelik bu özellikler dillerin gruplandırılması için önemlerine göre sırayla yerleştirebiliyordu. Bunlar dilbilimsel olmayan fakat medeni, tarihî ve siyasal düzendeki²⁵ olgulara uygundur. A.N. Samoyloviç ayırt edici özelliği vurguluyor. Bu özelliklere dayanarak dillerde beş bölüm ortaya çıktı. Bunlar en sonundakilerin grup olarak adlandırıyor. Daha sonra Samoyloviç grupların yerine "önemine göre adların dizisini"²⁶ koyuyor. Rotasizm özelliğine göre ayrılmış olan ilk iki grup başka bir ifadeyle r-z uygunluğu (tahar-tokuz "dokuz") bütün Türk dillerini kapsıyor. İkinci sıraya d-z-j uygunluğu (adak, azak-ajak "ayak") konuluyor. Bunun esasında z-diller grubunun içerisinde iki alt gruba ayrılıyor. Sonra j-dillerinin alt bölümündeki iki bölüm (kalan-kalgan-"kalmış") devam ediyor. Sonra alt bölümler (tau+l-tak+lığ "dağlı"). Beşinci sırada son alt bölümde yine iki alt bölümün alt kısmını oluşturacak tag+lığ-tag+lı belirtisi yer alıyor. Tablo halinde verilmiş olan altıncı dil grubu²⁷ fiillerin biçiminin değişikliklerine (bol-ol-"olmak") dayanıyor. Bunlar iki özgün dil grubunu oluşturuyor. Bu belirti yukarıda adı geçen başka belirtilerin üzerine koyuluyor.

Sınıflandırılacak konuyu belirtinin olup olmadığı prensibine dayanarak sınıflandırmaya ait. Samoyloviç bunun dışında ayrıntılara girerek sınıflandırmıştır. Bu da Samoyloviç'in sınıflandırmasının üstünlüğünü gösteriyor. Türk dillerinin fonetik gelişmesini gösteren bu belirtilerin düzenli bir hale getirilmesi bu dillerin parçalara ayrılmasının görece bir şekilde kronolojik sıraya koyulması için kullanılabilir. Burada N. N. Poppe'nin rotasizmle nitelendiren Çuvaşça ve Bulgarca'nın ortaya çıkması

²⁰ A.N. Samoyloviç. "Obşiy Vzgljad na Voznikoveniye i Razvitiye Musulmansko-Turetskih Liteaturnih Yazıkov v Svyazi s Razgovornimi Nareçiyami. (1918), RO GPB. Bu eserlerin tamamı bu sayıda yayımlanıyor.

²¹ A.N. Samoyloviç. *Kratkaya Uçebnaya Grammatika Sovremennogo Osmansko Turetskogo Yazıkı L.*, 1925. S. 3. L.V. Dmitriyev. Samoyloviç'in el yazmalar mirasının tasvirleri için bilgileri. *Narodı Azii i Afiki*, no 3, 1966, s. 206-211

²² N.A. Baskakov. "A.N. Samoyloviç'in V.A. Gordlevskiye yazdığı mektuplarında" (bu sayıda yayımlanıyor)

²³ A.N. Samoyloviç. "Nekotoriye Dopolneniya k Klassifikatsii Turetskih Yazıkov". Pg., 1922, PİJVYA, no 4.

²⁴ A.N. Samoyloviç. "K Voprosu o Klassifikatsii Turetskih Yazıkov". *Byulliten Organizatsiyonnoy Komissii po Sozıvu v I-Vsesoyuznogo Tyurkologičeskogo Siezda*, no 2. Baku, 1926, s. 3-6.

²⁵ A. g. e., s. 5

²⁶ A. g. e., s. 4

²⁷ A.N. Samoyloviç. "Nekotoriye Dopolneniya. ", s. 15

hakkındaki var sayımını “eski Türk diline değil, genel Türk ve Çuvaş dillerinin eski haline”²⁸ A.N. Samoyloviç’in desteklediğini belirtmemiz yerinde olacaktır.

Samoyloviç eski dönemlere ait olduğu sanılan Türk dillerinin esas ve prensiplere uygun bölünmeleri r-z gruplarında verilmiş olduğunu düşünüyordu.

Anlamına göre ikinci sırada ünlüler arası d-t-z-j sıralaması ve bütün dillerdeki yazılı anıtlardaki d-t-z-j sıralaması Türkologlar sayesinde bu dillerin²⁹ tarihî gelişiminin önemli nitelemesi olarak kabul edilmiştir. Sonraki özellik –gan ekinin j dil grubunda ifade edilmesidir. Bu “j” diller grubunda Güney-Batı dil özellikleri yer almaktadır. Bu diller grubunun daha sonraki tasniflerle ve g refleksine dayalı sözün ve lğ-l ekinin çeşitli durumlarıyla bağlantısı vardır (F.E. Korş’a göre bu Türk dillerini ayırmadaki en birinci özelliktir³⁰).

Dillerin sınıflandırılmasını ele aldığımızda, temel özelliklerin önemi ve bu özelliklerin dilin ne derecede hakiki olarak tarihî süreçlere ayrılmasına yaradığı konusunda bir takım soruların akla gelmesi mümkündür. A.N. Samoyloviç, kendi sınıflandırmasını etraflı ve kesin olarak saymamaktadır. Samoyloviç’e göre “Türk dillerinin karşılaştırmalı tarihî incelemesi yapıldıktan sonra, ancak Türk dillerini sınıflandırma teşebbüsleri tam başarıya ulaşır.”³¹ Bu çok haklı bir görüştür. Çünkü dillerin genetik sınıflandırılması “karşılaştırmalı-tarihî dilbiliminin ulaştığı başarılarını sağlamlaştırmaktadır.”³² Dilleri ve her şeyden önce Türk tarihi fonetiği ve morfolojisini karşılaştırmalı tarihi araştırmasından sonra bu sınıflandırma kesin bir formunu bulmuştur. Fakat dilleri bu şekilde incelemede geçici bir sınıflandırmanı, çalışma şemasının, elde edilen bilgileri sistemli bir hale getirmeye yardımcı olacağını yadsımak mümkün değildir. V.V. Radloff’un, F.E. Korş’un, A.N. Samoyloviç’in sınıflandırması tam olarak bu şekilde idi. Son olarak seçilmiş olan fonetik ölçütleri geçmişi yarı yüzyılın tarihî fonetiği için güncel olduğu tespit edildi. Rotatsizm ve zetatsizm problemleri j-d-z uyumluğu, “g” sesinin devrimleri; bunların hepsi bilimde etkin bir şekilde görülmektedir, belirtilmiş olan olaylar ise yeniden sınıflandırma denemelerinde göz önüne alınmaya devam etmektedir.³³ Bunların hepsi A.N. Samoyloviç’in fonetik belirtmelerinin genetik akraba dillerinin sınıflandırma yapmadaki büyük önemi hakkındaki düşüncesini tasdik etmektedir. Bizim bilgilerimiz artıkça, diğer belirteleri-morfolojik-bölgesel ve tipik belirteleri kullanmayla Samoyloviç’in görüşünü tasdik etmektedirler.³⁴ Bilim adamı bu bölgedeki önemli bir etnogenetik sürece uğrayan karışık dillerin gruplandırılmasında zorluk çektiğini vurgulamıştır. Buna örnek olarak, Orta Asya ve

²⁸ N.N. Poppe. *Çuvaşskiy Yazık i Ego Otnoşeniye k Mongolskomu i Tyurkskim Yazıkam.* - “İRAN”, 6 dizi, c. 18, 1924, no 12-18, s. 292, karş. Yine onun *Vergileichende Grammatik der altaischen Sprachen, I. Vergileichende Lautlehre.* Wiesbaden, 1960, s. 29

²⁹ A.N. Şerbak. *Sravnitel'naya Fonetika Tyurkskih Yazıkov.* L., 1970, s. 158-161.

³⁰ F.E. Korş. Ukaz., s. 122

³¹ A.N. Samoyloviç. “Nekotoriye Dopoleniya” ..., s. 3

³² V.V. İvanov. *Genialoğičeskaya Klassifikatsiya Yazıkov i Ponyatiye Yazıkovogo Rodstva.* M., 1954, s. 9

³³ N.A. Baskakov. *Vvedeniye v İzuçeniye Tyurkskih Yazıkov.* M., 1969, s. 210; M. Mollova. *Opit Fonetičeskoy “konsomantiçeskoy” Klassifikatsii Tyurkskih Yazıkov I Dialektov Oguzkoy Gruppı.* - “Voprosı Yazıkoznaniya”, 1968, no 3, s. 82-93; G. Dyerfrer. *O Sostoyanii İslodovaniye Haladjiskoy Gruppı Yazıkov.* - “Voprosı Yazıkoznaniya”, 1972, no 1, s. 89-96; I. R. Meyer. *Klassifikationund Rhotazismus.* - “Acta Orientalia”, v. XXXSS. Havniae, 1970, s. 159-165; K. H. Menges. *The Turcic Languages and Peoples.* Wiesbaden, 1968, s. 59-66

³⁴ B.A. Serebrennikov. “K probleme klassifikatsii tyurkskih yazıkov” - *Voprosı yazıkoznaniya*, 1961, no 4, s. 60-73

Doğu Türkistan Türk dillerinin getirebiliriz. “Doğal tarihi (fizik-coğrafya) ekonomi ve siyaset faktörü, kültür bakımından da, dil bakımından da günümüzdeki Türk kabilelerinin gruplandırılmasını önceden belirlemişlerdir. Elbette dil ve lehçeler konuşula konuşula bu topraktaki hakim diller ve lehçelere göre düzleştirildi.”³⁵ Belki de tam bunun gibi diller bilim adamları tarafından “genetik özelliklere dayanarak değil, kendi zamanında İ. A. Boduen de Kurtene’nin zannettiği gibi yapısal-tipolojik özelliklerden yola çıkarak karakterize edilmelidir.”³⁶

A.N. Samoyloviç’in Türk dillerini sınıflandırması XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkoloji alanındaki gelişmelere yekun yapmıştır ve sonraki araştırmalara yol göstermiştir. Bu durum müellifin yapmış olduğu sınıflandırmanın çok değerli olduğunu vurgulamaktadır.

Çeviren: Altınay ÇOLPONBAYEVA

³⁵ A.N. Samoyloviç. “K Voprosu o Klassifikatsii.”, s. 6; karş. aynı “K voprosu o Naslednikah Hazar i ih Kültürü”. -*Yevreyskaya Starina*, c. XI. L., 1924, s. 203-208.

³⁶ Karş. V. N. Yartseva. Yazıki mira- problemi opisaniya i klassifikatsii. - “VAN”, 1971, no 10, s. 50.